

УДК 378.25:378.4(477.43)(092)

О.М.Завальнюк

**Професор І.В.Рибак – яскравий представник
сучасної української вищої освіти і науки
(до 65-річчя від дня народження і 40-річчя
науково-педагогічної діяльності)**

Розглядається пройдений життєвий і професійний шлях Івана Васильовича Рибак – кандидата історичних наук, професора, члена-кореспондента Української академії історичних наук, старшого наукового співробітника Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України Національної академії наук України, завідувача кафедри історії народів Росії, архівознавства і правових дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, відомого українського вченого-аграрника, краєзнавця, майстерного викладача-історика, який збагатив

історичну науку понад 300 своїми добротними дослідженнями і розвідками, синтетичними краєзнавчими працями. Звернено увагу на основні етапи та зміст його творчої біографії, пов'язані з формуванням наукового і суспільно-політичного світогляду, творенням своєї наукової ідентичності, послідовним сходженням на науково-педагогічні вершини і заслуженим визнанням як в трудовому колективі, так і поважній українській спільноті фахівців-аграрників. Наголошено на творенні вченим своєї авторитетної наукової школи, його визнаному вкладі у підготовку майбутніх фахівців, а також молодих науковців аграрного профілю, організацію на рівні теперішніх вимог більш активної і потужної праці кафедрального колективу щодо багатогранної науково-дослідної і навчально-методичної діяльності як одного з невідкладних завдань у сучасному реформуванні української системи вищої освіти.

Ключові слова: Іван Васильович Рибак, професор, історичний факультет, історико-аграрна наука, монографії, наукова школа, навчальний процес.

У сучасному світі все більшу роль покликані відігравати корпорації вчених різних спеціальностей, які осмислюють пройдений народами шлях, творять нові, потрібні для прогресу людства інформаційні технології, озброюють національні і глобалізовані спільноти вивіреними, ґрунтовними знаннями з різних галузей науки, які мають рушійне значення для майбутнього розвитку, у тому числі й гуманітарного.

Не втратила своєї актуальності професія вченого-історика, яка допомагає сучасникам краще розібратися у минулому, збагнути глобальні закони цивілізаційного розвитку, дати відповіді на запитання, пов'язані з етногенезом, місцем у світовому історичному процесі різних народів. Здобутками у дослідженні життя українських селян в радянську добу може поділитися один із невтомних працівників історико-наукового поля, вчений-аграрник Іван Васильович Рибак, який уже 40 довгих і плідних років вивчає в Україні складну аграрно-селянську проблематику.

Він народився 1 січня 1951 р. у м-ку Зіньків Віньковецького району Кам'янець-Подільської (нині – Хмельницької) області, в родині колгоспників – фронтовика-інваліда Василя Івановича і Марії Прокопівни, які завше шанували рідну землю, добре знали ціну важкої, нескінченної виробничої праці, високим людським якостям, виховували двох синів у душі поваги до рідні, сусідів, старших, свого краю. У жвавому і пістрявому містечку, з цікавою, непростою історією, яке з потугою відродилося, як і тисячі інших населених пунктів краю, від втрат, руйнувань і потрясінь Другої світової війни, проходило дитинство Іванка (його назвали на честь дідуся, відомого у Зінькові кушніра, що став жертвою сталінських репресій). Умови життя родини були настільки складними, що новонародженого не було у що сповити. Батько не отримував передбаченої законом пенсії за каліцтво на фронті через відсутність у військовому квитку запису про поранення і лікування у госпіталі. Матері, яка після народження

другого сина, вже навесні трудилася на колгоспному полі, за виконані трудовні нічого не платили. Не отримував нічого за свою працю і глава сімейства. Родина бідувала, жила в основному за рахунок праці у підсобному господарстві, продажу молочних продуктів місцевій лікарні, допомоги, яку отримувала від добропорядного єврейського сімейства Хуновичів. Держава, яка пишалася здобутою перемогою над гітлерівською Німеччиною та її сателітами, витрчала великі кошти на меморіалізацію подвигу радянського воїна, не тільки не надала соціальної допомоги родині фронтовика-інваліда Василя Івановича Рибак, а й обклала її важким натуральним і грошовим сільськогосподарським податком, нав'язала “добровільну” державну позику, бо в країні завершувалася відбудова, а коштів на різні соціально-економічні програми різко не вистачало. Пізніше, ставши маститим вченим-істориком, І.В.Рибак у своїй ґрунтовній праці, присвяченій рідному населеному пункту, який безмежно любить, напише, що у першій половині 1950-х рр. оподаткування підсобних господарств колгоспників мало тенденцію до збільшення і було надмірним і непосильним. “У 1951 році родина колгоспника Рибак Василя Івановича (батько автора книги) сплатила 431 руб 48 коп. сільськогосподарського податку; 50 руб. податку на нежонатих, одиноких і малосімейних; 8 руб. 55 коп. обов'язкових страхових платежів; 23 руб. 55 коп. самообкладання, а також здійснила передплату державної позики по відбудові народного господарства на суму 250 руб. Крім цих податків, колгоспники змушені були виконувати натуральні поставки з своїх присадибних господарств. Умови їх виконання були надзвичайно важкими. [В.І.Рибак] мусив поставити державі без оплати 44 кілограми м'яса, 240 літрів молока, 210 штук яєць, одну шкіру забитої тварини, 9 центнерів картоплі, 17 кг 600 г жита”¹. (Починаючи з 1954 р., податок був суттєво зменшений). Як видно, ціною узаконеного примусу та різних обмежень щодо своїх громадян, які нещодавно пережили страшний нацистський окупаційний режим і голодомор 1946–1947 рр., влада перш за все діяла у своїх великодержавних інтересах, допомагаючи все більше і більше країнам “народної демократії”, прибічникам СРСР, забуваючи у той же час про своїх людей праці, яких мала за безправний трудовий ресурс, масу, що потребувала постійного комуністичного керівництва, контролю і виховання сильним владним батоґом, у дусі відданості соціалістичним, інтернаціоналістським цінностям. Роздумуючи над тим складним часом і умовами життя односельців, усіх інших сільських трудівників, дослідник резонно стверджував: “Читаючи позовклі архівні документи, слухаючи розповіді людей про ті важкі часи, дивиєшся, як вижили ті люди, як зуміли вони вистояти, поставити на ноги дітей”².

Іванко ріс жвавим, допитливим, комунікабельним хлопчиком, з цікавістю пізнавав навколишній великий світ, у якому дитячі інтереси зближували його з однолітками переважно через ігрову діяльність, спілкування на вулиці, частині містечка, яке з другої половини 50-х рр. змінювало на краще свій зовнішній вигляд новобудовами, реконструйованими будинками, дорогами із твер-

дим покриттям, все більше залюднювалось, стало важливим освітнім, культурним, переробним і торговельним субцентром невеликого району, що мав переважно сільськогосподарський характер. Рано навчився читати і писати, чим завдячує своїм бабусям – Марії та Ксенії, які мали “непрестижну” церковнопарафіяльну освіту (шлях до дитячого садочка, який був у державній власності, Іванку був закритий; там виховувалися діти робітників і службовців, зайнятих на пив- і маслозаводі, в охороні здоров’я тощо). До школи, у якій працювали відомі педагоги, виявився підготовленим дуже добре. Неординарні здібності хлопчика, який мав велику тягу до пізнання, помітили відразу. На уроках він схоплював усе нове, що повідомляли учителі. Класні і домашні завдання виконував завжди старанно, у повному обсязі, з гарними результатами. З великим інтересом читав не тільки обов’язкову, а й додаткову художню та наявну на селі науково-популярну літературу (опрацював майже увесь фонд Зінківської сільської бібліотеки). Аналізував твори, захоплювався різними героями, про яких міг розповідати годинами своїм ровесникам, виділяв основне у їхній діяльності і належно підсумовував (пізніше ця риса стане однією із головних у його професійному портреті). Івана заслужено ставили у приклад за здібності, вихованість і невтомну навчальну працю, що приносило велике задоволення батькам, які, не маючи достатньо часу і можливостей, щоб допомагати синові освоювати середню освіту, змушені були постійно залучати молодшого сина до господарської праці як удома, так з часом і у колгоспі, де треба було допомагати матері на полі.

З-поміж усіх шкільних предметів найбільше любив історію. Цим завдячує талановитому педагогу Марії Іванівні Ковальській, висококультурній, обдарованій, із багатим історичним світоглядом людини, яка, навчаючи дітей, посправжньому віддавала їм серце і душу, зацікавлювала на кожному уроці, заняттях гуртка з історії, невтомно дбала про їхню порядність, культурність, обізнаність і працьовитість, як базові цінності молодого покоління. За рейтингом Іван Рибак у старших класах незмінно посідав перше місце, тож за ним справедливо закріпилося шкільне звання “історик”, хоча й інші навчальні дисципліни засвоював на високому рівні. Став постійним учасником шкільних, районних і обласних олімпіад та географії, а у 1967 р. виборів “гран-прі”, за що отримав високу нагороду – безкоштовну туристичну поїздку в складі школярів-переможців обласних олімпіад Хмельниччини до культурної столиці Росії Петербурга (тоді – місто Ленінград). Ілюстрації з шкільних підручників про палаци, різні архітектурні стилі, фортифікаційні й адміністративні будинки, місця великих історичних подій тепер постали перед очима сільського хлопця з України у всій своїй величі. Скільки чудових, чарівних миттевостей тоді довелося пережити! Велич історико-архітектурних пам’яток заставляла задуматись, а чому у рідному Зінкові пам’ятки історії (старовинна фортеця, римокатолицький костел Святої Трійці, православна церква) десятиліттями знаходяться у зруйнованому стані і не приваблюють ні вітчизняних, ні зарубіжних туристів. Вражень набрався на все життя. Підготовлені екскурсоводи (як

правило, з історичною освітою) з любов'ю і унікальним шармом розповідали гостям про своє чудове місто, його пам'ятки світового рівня, людей, які творили історію. Саме тоді вирішив – буду істориком (мав на увазі – учителем історії, що у громадській думці було рівнозначним), вивчатиму минувшину свого рідного краю, земляків, українського народу, вчитиму школярів знати і розуміти історичну спадщину предків.

Бажання стати студентом-істориком підігрівав земляк, який був на рік старший і навчався на авторитетному в республіці і регіоні історичному факультеті Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. Він багато розповідав про викладачів, принади студентського життя, складнощі конкурсного відбору до вишу, перелік вступних випробувань тощо. Все це справляло на десятикласника Івана Рибачка серйозний вплив, який обрав собі за мету історико-педагогічний фах. У зв'язку з цим виробив свій план підготовки до вступної кампанії, у якому крок за кроком намічалася повторення пройденого матеріалу з чотирьох екзаменаційних дисциплін за шкільними підручниками і додатковою літературою. Батьки, які схвалили вибір сина, створювали йому умови для цієї праці, взявши на себе його обов'язки з випасання корови. Підготовка дала очікувані результати – набравши 17 конкурсних балів із 20 можливих, він у серпні 1968 р. став студентом-істориком. Удома ця подія викликала справжнісінький фурор – простий сільський хлопець, хоч, безперечно, обдарований, тямущий і надзвичайно працьовитий, з першого разу пробився до таких висот, яких не досягав в родині ніхто (за тодішніми правилами вступу до радянських вишів, переваги при зарахуванні мали не цьогорічні випускники школи, а стажники, ті, хто мав за спиною службу в Збройних Силах країни, кілька років попрацював на партійній, профспілковій, комсомольській і педагогічній роботі, в промисловості, будівництві, транспорті і сільському господарстві). Словом, потрапив у середовище тих, хто переважно за другим, третім і навіть п'ятим чи шостим разом зуміли підкорити студентську вершину.

На історичному факультеті тоді існувала висока творча атмосфера, колектив розвивався, збільшувався чисельно, жив високим ритмом щоденної наполегливої праці викладачів, допоміжного педагогічного персоналу, більшості студентства. Того ж 1968 року істфак оселився в окремому, затишному навчальному корпусі, де всі і кожен почувалися якимось захищено, впевнено, подомашньому. Будинок (нині – Татарська, 14) – це історико-архітектурна пам'ятка “Кам'янець-Подільська російська чоловіча гімназія. 40-х рр. XIX ст. – початку XX ст.”, яка мала якусь приховану, незбагнену угаємничість в загальному архітектурному обліку, помпезності фасаду, старої-престарої бруківки, якою була встелена широка доріжка, що вела від колись існуючої гімназійної площі до привітних, невисоких сходів, за яким був парадний вхід у приміщення. Ця бруківка, відшліфована взуттям десятків тисяч людей, як стверджували “знавці”, відчувала на собі підшви і видавала стук чобіт бундючних російських царів, їх пістрявої свити, животатих генералів, молодих україн-

ських міністрів і військовиків доби Директорії УНР тощо. З різних, дещо затемнених куточків першого і другого поверхів, здавалося, ось-ось з'являться тіні колишніх гімназистів, одягнених в стандартну уніформу, їх грізних вихователів і викладачів у сюртуках і пенсне. Утаємниченими були і стіни, які увібрали багатоголосся учасників навчального процесу, звуки і царського гімну, і революційної “Марсельези”, і українського гімну “Ще не вмерла Україна”... Відвідувачі з інших факультетів по-доброму заздрили пістрявому, динамічному, енергійному колективу молоді, яка здобувала тут вищу історико-педагогічну освіту, чомусь вважали його привілейованим. Старшокурсники були привітними до молодших, передавали їм свій викристалізований упродовж кількох років досвід навчальної діяльності, давали різні настанови, іноді застерігали від неприпустимих поступків, докладно розповідали про викладачів, їх інтелектуальний і методичний потенціал, ділилися власними рейтингами. Між різними віковими групами молоді курсу склалися напрочуд теплі і дружні стосунки – усі були рівними перед наставниками, колективом, справою, яку обрали. Згодом з'ясувалося, що студенти, які мають партквитки (таких було обмаль), більш наближені до викладачів-комуністів (вони становили переважну кількість професорсько-викладацького складу), оскільки разом відвідували факультетські та інститутські партійні збори, де виступали в обговоренні різних виробничих питань, показово несли відповідальність за стан справ в колективі. Але студентську більшість це зовсім не турбувало. У всіх було переконання, що їхні рейтингові здобутки знаходяться не на столі декана, а у власних руках. Тож сучасному поколінню студентів-істориків варто було б взяти на озброєння багато що із тодішньої роботи академічних груп.

Факультет Іванові Рибаку сподобався. Все по-дорослому, цікаво, відповідально. Новації схопив відразу. Навчання давалося не важко. Найскладнішою для всіх була іноземна мова. Швидко адаптувався до нової, досить відмінної від шкільної системи організації занять. Трудової дисципліни не порушував. Добросовісно відвідував усі лекції, семінарські (практичні) заняття доцентів і професорів М.Ф.Александрі, І.С.Винокура, О.Д.Степенка, П.Ф.Лаптіна, Л.А.Коваленка, В.В.Зайцева, Б.М.Кушніра, А.О.Копилова та інших. Тренуючи пам'ять, запам'ятовував найбільш важливі складові лекційного матеріалу, робив відповідні помітки. На високому рівні виконував усі завдання з дисциплін навчального плану, що стрімко збагачувало його історичний, суспільний і педагогічний світогляд, розвинув уміння працювати з підручниками і науковою літературою, якої було досить багато, хрестоматіями, де було вміщено найбільш важливі документи і матеріали про великі історичні події вітчизняної і світової історії, енциклопедичними виданнями, що забезпечило на курсі його лідерські позиції. Читальний зал студентської бібліотеки став для студента Івана Рибак друга другим домом. Тут його знали в обличчя ще з I курсу, оскільки найбільше замовляв книг і щоденно працював до завершення роботи цього підрозділу. Траплялося, що у пізній час тут залишався всього один читач, тому працівниці, які поспішали додому, дозволяли йому, як вина-

ток, брати літературу з собою, при умові, що вранці ці книги він поверне на полицю. Писав конспекти, робив різні виписки із джерел, не шкодував себе, практично не маючи вільного часу. Добре нагренована пам'ять, гострий розум, отримані навички аналізувати навчальний матеріал давали чудові результати – відмінні поточні і підсумково-сесійні оцінки.

Слухаючи “правильні” лекції, зокрема, про політику комуністичної партії і радянської держави на селі, читаючи рекомендовану студентам відповідну цензуровану літературу, яка замовчувала і насильницьку колективізацію, і голодомори, і величезний податковий тиск на колгоспників і одноосібників у різні роки, не раз згадував про важку долю своїх батьків-хліборобів та їх земляків, які у домашніх міні-архівах продовжували зберігати сільрадівські приписи-зобов'язання щодо розміру податкового навантаження, квитанції про щорічну сплату грошового податку, бланки державних позик на відбудову та розвиток народного господарства, а з пам'яті не викарбовували розповіді і особисті враження від пережитого насилля і геноциду. Уже тоді мислячий юнак робив для себе висновок про приховання історичної правди від суспільства, замислювався над причинами цього, на перший погляд, незрозумілого явища, яке мало політичне коріння.

Починаючи з другого курсу, зайнявся студентською науковою роботою у гуртку професора П.Ф.Щербини. Для дослідження обрав тему про діяльність мирових судів на Поділлі за царською судовою реформою 1864 р., яка потребувала глибокого вивчення архівних джерел. Тому у позанавчальний час почав опрацьовувати відповідні фонди Державного архіву Хмельницької області (тоді ця установа знаходилася у Кам'янці-Подільському), брав до рук архівні документи, яким було більше 100 років, відчував, що дотикається до історії, яку ще ніхто по-справжньому не досліджував. Документальна база була найрізноманітнішою, за нею простежувалися різні правові колізії, світогляд людей, ставлення до державних законів, приватної власності тощо. Разом з тим відчував, що для усвідомлення і розкриття різних ситуацій, пов'язаних з діяльністю інституту мирових судів, бракує матеріалу. Саме за ним молодий дослідник подався під час вакацій у 1970 і 1971 рр. до столиці, де знайшов необхідні факти під час роботи у Центральному державному історичному архіві УРСР та Центральній науковій бібліотеці Академії наук. Отримані навички роботи з архівними документами, матеріалами періодичних видань, рукописами, науковою літературою започаткували його базові методичні засади науково-дослідної роботи, які у недалекому майбутньому набудуть завершення і стануть надійною основою творення низки ґрунтовних монографічних досліджень.

У становленні молодого фахівця, дослідника важливу роль відіграв, зокрема, професор Леонід Антонович Коваленко. Він помітив здібного юнака, надавав йому десятки корисних порад щодо організації науково-дослідної роботи, допустив до своєї домашньої бібліотеки, яка нараховувала кілька тисяч примірників цінних історичних видань і наукових журналів, консультував з

різних питань, пов'язаних з темою дослідження, і, що найбільше допомогло у подальшій науковій біографії, дав йому чимало рекомендацій для налагодження співпраці з тодішніми метрами-істориками, що працювали у таких наукових центрах, як Київ, Львів, Харків. Все це допомогло у вирішенні значної кількості питань, які поставали перед молодим істориком. Контактуючи з ними, неодноразово пересвідчувався у величезному авторитеті свого наставника. З цього зробив для себе надзвичайно корисні уроки на майбутнє, які матеріалізував у своїй викладацькій і дослідній діяльності, творенні і розгортанні плідної роботи власної науково-історичної школи.

Підсумок інститутської біографії був вражаючим: на випускному курсі став Ленінським стипендіатом (нині це прирівнюється до стипендій Михайла Грушевського, Кабінету Міністрів України або Президента України); блискуче захистив дипломну роботу, склав на відмінно державні іспити, отримав диплом вчителя історії та суспільствознавства з відзнакою (через колір обкладинок, його називали “червоним”), за розподілом молодих спеціалістів отримав направлення на учительську роботу на Вінниччину (за 10 км від обласного центру). У Ворошилівській середній школі, яка надала йому перше робоче місце, продемонстрував свої найкращі професійні якості: глибоку науково-теоретичну підготовку, володіння методикою проведення сучасних уроків з історії та суспільствознавства, уміння проводити неформальні виховні заходи і по-справжньому зацікавлювати учнів предметами викладання і гуртковою роботою, де використовував додатковий матеріал, якого не було у шкільних підручниках, працювати в колективі на загальний позитивний результат тощо. Досвідчені педагоги поставилися до свого молодого, сучасного і вимогливого колеги з повагою, високо оцінюючи його неординарні інтелектуальні здібності, високу педагогічну майстерність, яких бракувало тоді випускникам учительських вишів повоєнної доби. Школярі рознесли гарну славу про свого нового учителя по всьому населеному пункту. Наставника своїх дітей шанували і батьки. Словом, молодий учитель-новатор, який гідно представляв свою alma mater, мав усі шанси зробити кар'єру в освітянській сфері. На вихідні дні направлявся до Вінниці за продуктами та, що не менш важливо, за стравою духовною – працював з історичною літературою у Вінницькій обласній науковій бібліотеці імені Д.А.Тімірязєва, де поповнював свої знання, намагався визначитися з темою майбутнього зрілого наукового дослідження. Після кожного такого візиту збільшувалися його виписки, які мав намір покласти в основу своїх розвідок.

Несподівано цей процес перервав призов до Збройних Сил країни. У школі тепло провели свого колегу і наставника на службу, яку довелося виконувати далеко від рідних місць – у місті Рудольштадт, де дислокувалася його військова частина, що входила до складу Групи радянських військ у Німеччині. Рік служби пройшов не формально: добре освоїв військову спеціальність, якісно відпрацьовував на теоретичних і практичних заняттях, виконував усі накази своїх командирів, набув нових друзів і товаришів. У полковій бібліотеці, де,

за певним винятком, працював по кілька разів на місяць, його знали в обличчя, з ним консультувалися, пропонували книжкові новинки, залучали до проведення різних виховних заходів. Службу завершив на високій емоційній ноті – попереду було цивільне життя, у якому мав намір повернутися до давньої мрії – стати науковцем, викладачем вишу.

Після демобілізації довелося вирішувати питання працевлаштування (за тодішніми офіційними нормами, непрацююча людина у працездатному віці – ледар, тунеядець (дармоїд), асоціальний елемент тощо). На Вінничину, з якою подружився, повертатися було недоцільно (робоче місце зайняв інший педагог). В рідних місцях обіцяли знайти місце за фахом, але треба було трохи зачекати. Тож скористався запрошенням директора Державного архіву Хмельницької області В.І.Гарнаги, який запам'ятав здібного і працьовитого юнака ще з часу його роботи над дипломним проектом, зайняти вакантне місце, що несподівано з'явилося у штаті установи. Поки упродовж місяця освоював нові для себе обов'язки архіваріуса, надійшла інформація з Віньковеччини – є змога перейти на посаду вчителя історії у Петрашівській середній школі. З відповіддю не забарився, пропозицію прийняв негайно. Тут продовжив свій рух до наукової мети. Згодом прикріпився до Київського державного педагогічного інституту ім. О.М.Горького, який був у республіці базовим для учителів, бажаних стати науковцями, щоб скласти кандидатські іспити за спеціальністю “історія СРСР і УРСР”. Передусім засів за літературу і конспекти, щоб ґрунтовно підготуватися до випробувань у столиці. Крок за кроком освіжив набуті і засвоїв нові знання (іспити проводилися за університетськими, а не інститутськими програмами). Незабаром подолав важливий рубіж у становленні вченого – склав кандидатські іспити з філософії та іноземної мови.

Планував брати нові висоти, але несподівано запросили на роботу в апарат Віньковецького райкому комсомолу (відмовлятися від такої пропозиції в умовах монопартійної комуністичної системи не було прийнято – могли витлумачити у викривленому світлі). Тож з травня 1974 по листопад 1975 рр. освоїв нові для себе управлінські функції на посаді завідуючого відділом комсомольських організацій. Як умілого і перспективного працівника, запросили до керівної обласної комсомольської структури, де упродовж майже десяти місяців працював в апараті і заробив необхідний авторитет. Отримав пропозицію зайняти посаду заступника завідуючого відділом обкому комсомолу.

Утім саме у той час керівництво Кам'янець-Подільського державного педінституту (К-ПДП), яке укріплювало кадровий склад кафедри історії КПРС і політекономії, звернуло увагу на свого випускника, ім'я якого стало все більш відоме у науково-викладацьких колах Хмельниччини. Свій вибір зробив на користь викладацької кар'єри. Так, у серпні 1976 р. Іван Васильович Рибак вдруге переступив поріг цього закладу, тільки на цей раз у ролі його працівника (посів посаду асистента), сподіваючись в оптимальні терміни завершити розпочату роботу із набуття наукового ступеня кандидата історичних наук.

В одному із київських краєзнавчих видань помилково стверджується, що ця подія відбулася у 1980 р.³ Згодом, вінницький дослідник С.Д.Гальчак уточнив, що того року науковець перейшов із зазначеної структури на рідний історичний факультет, де його прийняла кафедра історії СРСР і УРСР⁴.

До Кам'янка-Подільського прибув разом з молодою дружиною Оленою Павлівною, яка стала для нього вірним і надійним другом, берегинею родинного гнізда, не замінимою порадицею і помічницею у багатьох-багатьох справах. Незабаром у них народились дві чудові донечки – милі пташенята – Таня і Наталя. Батько приділяв їм чимало уваги, хоча основний час забирала робота, як аудиторна зі студентами, так і кафедральна, громадська. Доводилося брати участь у багатьох зборах, засіданнях, нарадах, семінарах, виїзних заходах, працювати зі студентами на колгоспних полях (вважалося шефською допомогою). Часу для наукової роботи майже не залишалося. Тому вирішив вступати до цільової аспірантури з відривом від виробництва, але замість нього туди рекомендували іншу особу, не пов'язану з трудовим колективом вишу. Та рук не опустив. Як загартована різними життєвими випробуваннями, цілеспрямована, добре організована особистість з сильним характером, вирішив працювати у “вільний” від роботи час, тобто у вихідні та під час професійних відпусток. Навантаження зростало фантастично, але відступати і не думав, наполегливо йшов до мети. У той час знайомі наковці бачили його в архівах і бібліотеках Москви, Ленінграда, Києва, Харкова, Полтави, Житомира, і це при тому, що мізерної асистентської платні повністю не вистачало на утримання сім'ї, яка тіснилася у старому гуртожитку, без елементарних зручностей. У міру можливостей допомагали батьки. А загалом довелося жити за принципом максимальної економії родинних коштів. Ще з дитинства навчився працювати на землі, яку полубив на все життя, і наповнював продовольчі ресурси сім'ї з власноручно зібраного урожаю на присадибних ділянках батьків у двох селах. У такий спосіб матеріальну проблему було розв'язано на більш-менш задовільному рівні.

Науковим керівником з підготовки кандидатської дисертації став відомий український історик-аграрник, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії СРСР і УРСР Київського державного педагогічного інституту імені О.М.Горького 56-річний Микола Данилович Березовчук. Він схвалив вибір молодого дослідника щодо теми дисертації, присвяченої історії селянської взаємодопомоги в Україні у 1921–1932 рр., надав низку корисних порад, хоча сам і зауважив, що його підопічний має добру попередню підготовку і досвід роботи. Погодили структуру роботи і напрямки дослідження. Вже у 1978 р. у московському журналі “Социальное обеспечение” дисертант опублікував першу у своєму житті наукову статтю, за що отримав подяку і побажання нових успіхів у науково-дослідній роботі від заступника головного редактора В.О.Алексєєва. Наступні праці, які засвідчили про талант молодого дослідника, з'явилися вже у 1979–1981 рр. в авторитетних у колах істориків та архівознавців і малодоступних для пересічних науковців виданнях – “Україн-

ському історичному журналі” та “Архіви України”. Отримані результати частково апробував на V Подільській історико-краєзнавчій конференції (Кам’янець-Подільський, 1979) та Першій республіканській науковій конференції з історичного краєзнавства, яка відбулася 1980 року в Полтаві і куди молодий доповідач потрапив, пройшовши попереднє “сито” відбору. З того часу розпочалася творча співпраця І.В.Рибак з доктором історичних наук, провідним науковим співробітником Інституту історії Академії наук України Євгеном Михайловичем Скляренком, відомою у науково-краєзнавчих колах, потужною особистістю, соратником академіка Петра Тимофійовича Тронька.

Травень 1982 р. став для Івана Васильовича зоряним. У провідній науковій установі – Інституті історії АН УРСР він блискуче захистив кандидатську дисертацію “Селянські комітети (товариства) взаємодопомоги Української РСР (1921–1932 рр.)”. За позитивне рішення проголосували усі 22 члени спеціалізованої вченої ради (таких структур у тодішній Україні було зовсім небагато (у Києві – 2, Дніпропетровську – 1, Харкові – 1, Одесі – 1, Львові – 1, Ужгороді – 1), і проходження через них відбувалося через чималу чергу). А вже у листопаді того ж року Президія ВАК СРСР затвердила це рішення, після якого І.В.Рибак видали за місцем захисту диплом кандидата історичних наук. У доробку вченого на той час нараховувалося вже 13 наукових і навчально-методичних праць.

Натхнений цим досягненням, вирішив перепочинку не робити, як це не раз траплялося після таких подій, а зайнявся активним науковим життям. Усвідомлюючи значення московського центру історико-аграрної науки, прилучився до всесоюзної спільноти істориків-аграрників, якою керував член-кореспондент АН СРСР І.Д.Ковальченко. За його активної участі проводилися періодичні зустрічі у різних центрах країни. Одна із них, що відбулася 1983 р. у Казані, пройшла за участі І.В.Рибак. Там були й представники української наукової еліти, зокрема доктор історичних наук, провідний науковий співробітник Інституту історії АН УРСР Петро Пантелеймонович Панченко, який спеціалізувався в галузі аграрної історії України. Прослухавши доповідь історика із Кам’янца-Подільського, він знайшов за можливе поспілкуватися з ним і, після з’ясування його устремлінь, запропонував для докторської дисертації не розроблену тему “Соціально-побутовий розвиток українського села радянської доби”, яка була під силу академічним вченим, надав йому необхідні рекомендації. Розпочався складний і водночас дуже цікавий етап в житті І.В.Рибак. Але повністю віддаватися новій справі не зміг, так як у серпні 1984 р. отримав пропозицію зайняти посаду заступника декана історичного факультету К-ПДП. Тоді ж став доцентом кафедри історії СРСР і УРСР.

Поєднувати управління і науково-педагогічну роботу було складно і вимагало великого напруження сил. З часом адміністративні обов’язки покинув, щоб більше займатися улюбленою науковою справою. Цей крок повністю себе виправдав. Загалом в доробку вченого на кінець 1990 р. нараховувалося вже 58 праць наукового і навчально-методичного характеру (здебільшого,

це були статті у наукових журналах і збірниках), що засвідчило про його зростаючий дослідницький потенціал. Зокрема, він став співавтором посібника для учителів історії “Нариси історії Поділля” (Хмельницький, 1990), який, попри дотримання загалом попередніх методологічних засад, вже містив й нові підходи, які історики напрацювали під час перебудови за керівництва країною М.С.Горбачовим. У той складний і напружений у суспільно-політичному житті час, що відбивав глибоку кризу радянського ладу, Іван Васильович, який в умовах проведення зверху політики “демократизації і гласності” почав усвідомлювати пагубну діяльність союзного Центру, поступово звільнявся від ідеологічних догм, одним із перших у трудовому колективі зробив свій рішучий вибір і демонстративно порвав з правлячою комуністичною партією.

Розквіт таланту вченого припав на наступний, більш тривалий період його життя, який співпав із відновленням та функціонуванням незалежної Української держави. Саме тоді у науці сталися радикальні зміни, пов’язані із ліквідацією партійного диктату, деідеологізацією наукового життя, упровадженням вільного вибору напрямів та проблематики досліджень, якісної перебудови історичної освіти тощо. З’явилися десятки нових історико-періодичних видань, які забезпечили набагато ширші можливості друку отриманих вченими результатів. Якщо до того найпоширенішою формою публікації були кількаторічкові матеріали за результатами різних конференцій (неофіційно їх називали “метеликами”), то відтепер історики перейшли на продукування широких статей, з серйозними науковими викладками аргументів, що додало їм більшої наукової ваги, а у підсумку знаменувало серйозний прорив. Старі наукові центри втратили монополію на право видавати наукову продукцію, оскільки істфаки засновували свої збірники наукових праць. З лексику вчених зник принизливий термін “пробивати статтю” (забезпечити її друк). Все це відкрило кращі можливості для їхньої праці.

За чверть століття, з 1991 по 2015 рр., з-під пера І.В.Рибак вийшли 250 робіт (загальна кількість становить понад 300), причому півтора десятка з них – це серйозні монографічні дослідження, виконані на нових методологічних засадах, з використанням переважно невідомого і маловідомого історичного матеріалу. Дев’ять з цієї кількості були присвячені аграрній історії України і Подільського регіону ХХ століття, і відразу посіли видне місце в історіографії проблематики. Йдеться про “Социально-бытовая сфера украинского села: проблемы и трудности развития (1921–1971 гг)” (ИНИОН АН СССР (депонированная рукопись), 1991), “Соціальна інфраструктура українського села: зміни, труднощі, проблеми (20-ті – початок 90-х рр. ХХ ст.)” (К.: Рідний край, 1997), “Селянська взаємодопомога в Україні (1921–1932 рр.)” (К.: Рідний край, 1999), “Соціально-побутова інфраструктура українського села (1921–1991 рр.)” (Кам’янець-Подільський: Абетка, 2000), “Трагічний перелом. Колективізація і розкуркулення на Поділлі та Південно-Східній Волині” (у співавт.) (Кам’янець-Подільський: Абетка, 2001), “Індивідуальне селянське госпо-

дарство Поділля в добу непу” (Кам’янець-Подільський, 2008), “Повсякденне життя подільського селянина в до колгоспний період (1921–1928 рр.)” (Кам’янець-Подільський: Абетка, 2012), “Сільськогосподарське виробництво на Поділлі та Південно-Східній Волині у добу непівського агропереходу: стан, труднощі та проблеми розвитку (1921–1929 рр.)” (у співавт.) (Кам’янець-Подільський: Абетка, 2013), “Подільське село під владою компартійної номенклатури: поселенська мережа, населення, виробнича та соціальна сфера (1961–1991 рр.)” (у співавт.) (Кам’янець-Подільський, 2015). Усі вони виконані на актуальну наукову тематику, ґрунтовно розкрили раніш недосліджені сюжети і стали новим словом в історичній науці, викликаючи багато позитивних відгуків наукової громадськості (це підтверджують опубліковані в авторитетних історичних виданнях рецензії відомих вчених, а найбільше – активне використання цих монографій у фундаментальних і узагальнюючих академічних працях, авторитетних енциклопедичних виданнях, багатьох монографічних дослідженнях українських істориків, а також у кількох десятках докторських і кандидатських дисертацій). Це стало виявом високої оцінки таланту вченого, його наукової школи. Тож обрання вченого у 1999 р. членом-кореспондентом Української академії історичних наук⁵ було сприйнято фахівцями з аграрної історії України, колегами з університету, земляками, як визнання його великих наукових заслуг.

Більшість зазначених монографічних робіт стали предметом глибокого наукового аналізу професора С.А.Копилова у статті, присвяченій життєвому і творчому шляху вченого до 60-ліття від дня народження і 35-ліття науково-педагогічної діяльності⁶. Дослідник відзначає, що ці праці базуються на великому архівному матеріалі, мають евристичний характер, свідчать про неординарність мислення автора, містять новизну, багато цікавих відкриттів і цілком обґрунтовані, новаторські висновки, які зовсім по-іншому представляють політику комуністичної партії і радянської держави та її результати щодо села.

Монографії, які І.В.Рибак опублікував після свого 60-ліття, розширюють коло наукових уподобань вченого, доводять його постійну націленість на пізнання нового, намагання з’ясувати малодосліджені в історіографії селянсько-аграрної проблематики важливі складові. Зокрема, у праці “Повсякденне життя подільського селянина в доколгоспний період (1921–1928 рр.)” ґрунтовно висвітлено низку таких аспектів, як повсякденна демографічна поведінка українського селянства, бюджет селянської родини, господарювання, побут, гігієна, харчування, праця, сімейне та громадське повсякдення, вперше узагальнює великий, різноманітний і часто унікальний історичний матеріал, який дав змогу зробити виважені і досить цінні висновки. Вони стосуються, перш за все, спростування підходу, за якого обрана для дослідження тема сприймалася як маловартісна, не важлива. Історик переконаний, що для фахівців такі міркування неприпустимі. На його думку, повсякденне життя мешканців села Подільського краю у зазначений період, які становили тут абсолютну більшість населення, “є надзвичайно складним явищем і потребує пере-

осмислення на основі ґрутовних досліджень” (с. 139). Саме у тодішній практиці повсякдення він схильний бачити “ключ до розуміння нинішніх проблем і труднощів, пов’язаних із низьким рівнем культури, пияцтвом, алкоголізмом, поганим станом доріг, слабкою участю жінок у громадському житті, високим рівнем злочинності тощо” (с. 140).

В історико-економічному дослідженні “Сільськогосподарське виробництво на Поділлі та південно-Східній Волині у добу непівського агропереходу: стан, труднощі та проблеми розвитку (1921–1929 рр.)”, виконаному спільно з його ученицею О.М.Свідерською, визначено стан наукового вивчення і джерельну базу роботи, зроблено загальну характеристику умов розвитку сільського господарства, проаналізовано стан землеробства і тваринництва, збут продукції. Автори довели, що в досліджуваній період характерною рисою непівської доби стали комплексні заходи, спрямовані на модернізацію та інтенсифікацію виробництва. Утім, попри пошуки нових систем землеробства, не вдалося провести радикальні зміни щодо використання сільгоспугідь, агротехніки селянського поля. Хлібороби недостатньо піклувалися підвищенням родючості ґрунту через незначну питому вагу, натурально-споживчий характер дрібного селянського господарства. Щодо тваринництва, то, як показали дослідники, головною перешкодою у його розвитку стала кормова проблема. Продукція цієї галузі досить часто спрямовувалася на внутрішнє споживання і мала невисоку товарність. В цілому ж дослідження переконали, що трансформації в аграрному секторі з часом могли бути більш результативними, якби не згорання непу і перехід до колгоспно-радгоспної системи ведення сільського господарства.

На превеликий жаль, незавершеною у процедурному плані залишилася докторська дисертація історика, виконана на тему “Соціально-побутова сфера українського села у радянську добу: зміни, труднощі, проблеми розвитку” і рекомендована до захисту у відділі аграрної історії Інституту історії України (2005). Причиною цього стало несподіване, підступне, велике і страшне горе, яке прийшло до родини Рибаків-Пастухових. Спочатку пішов з життя чоловік старшої доньки Тетяни Іванівни, а згодом не стало і її, чудової людини, дочки, матері, молодого талановитого вченого в галузі психології, успішної університетської працівниці. За віковими спостереженнями, пережити таке не під силу багатьом слабкодушким людям. Іван Васильович і Олена Павлівна, їхня сваха, за підтримки тисяч земляків, які щиро шанують їх і зберігають світлу пам’ять про молоду, гарну подружню пару, мужньо вистояли у своєму горі, зуміли пройти через ці, чорні, випробування, активно взялися за виховання осиротілої онуки Юлії, прокладаючи їй шлях у майбутнє.

Крім улюбленої аграрної історії, І.В.Рибак, як відомий дослідник і старший науковий співробітник Центру дослідження історії Поділля Інституту історії НАН України, працює й в інших галузях історичного пізнання (збройний опір встановленню радянської влади, краєзнавство, вища педагогічна освіта, сфера управління, історія населених пунктів і підприємств, шкільному пошуковому

руху, персоналістика тощо). Про це засвідчують його праці, присвячені повстанському руху початку 1920-х років у Правобережній Україні⁷, розвитку історичного краєзнавства⁸, підготовці педагогічних кадрів вищої кваліфікації⁹ та самоврядуванню Хмельниччини¹⁰, відомому на Поділлі містечку Зінькову¹¹, Кам'янець-Подільській тютюновій фабриці¹², діяльності слідопитів шкіл Хмельниччини¹³. Знаючи ціну видатним особам в історії країни, розвитку української культури, він, попри напружений ритм свого життя, знайшов час, щоб дослідити низку історичних і цікавих сучасних постатей – поета-революціонера і художника Т.Г.Шевченка¹⁴, садівника О.О.Шмідта¹⁵, бандуриста М.К.Гладиша¹⁶, історика й етнографа К.В.Широцького¹⁷, краєзнавця, історика-методиста й письменника Б.М.Кушніра¹⁸, професорів П.Ф.Щербину¹⁹ і Г.В.Бондаренка²⁰, ректорів Р.М.Постоловського²¹ і П.С.Смоленюка²².

Широкий науковий світогляд, професійність, постійна націленість на пізнання нового, принципове відстоювання позицій, продукування свіжих ідей, уміння об'єктивно оцінювати здобутки колег тощо забезпечили І.В.Рибаку ще одне заслужене визнання – його запросили до роботи у спеціалізованій вченій раді із захисту кандидатських дисертацій зі спеціальності “історія України”, яка функціонує на рідному факультеті. Впродовж 2008–2013 рр. він брав участь в обговоренні і оцінюванні десятків винесених на захист робіт, чітко і відверто висловлював свої думки щодо різних складових дисертацій, вносив конструктивні пропозиції, пропонував обгрунтований підсумковий висновок. Крім того, йому поталанило плідно працювати у складі редакційних колегій різних періодичних або разових наукових видань, де зібралися справжні знавці наукових проблем. Йдеться про такі збірки статей, як “Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки”, “Освіта, наука і культура на Поділлі”, “Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки”, “Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи”, “Археологічні дослідження в Україні: здобутки і перспективи”, “Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка” (за підсумками щорічних звітних наукових конференцій викладачів, докторантів і аспірантів), “Проблеми дидактики історії”, “Студії Центру дослідження історії Поділля”, “Проблеми етнології, фольклористики, мистецтвознавства Поділля та Південно-Східної Волині”, “Історичне краєзнавство в системі освіти України: здобутки, проблеми, перспективи”, “Фермерські господарства на Поділлі: історична ретроспектива і сучасність”, “Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: історія і сучасність”, “Краєзнавець Хмельниччини”, журналів “Хмельниччина: Дивокрай” та “Наука і економіка”, багатьох збірників матеріалів Подільських, Могилів-Подільських, Вінковецьких та інших історико-краєзнавчих конференцій.

Крім того, вчений готує молоді наукові кадри через аспірантуру (вже підготовлено 5 кандидатів історичних наук, на черзі ще двоє), рецензує монографічні, краєзнавчі і навчальні видання, опонує кандидатські дисертації, які

періодично захищаються у Києві, Харкові, Черкасах, Чернівцях та ін. містах, охоче готує відгуки на автореферати десятків дисертаційних робіт із спеціальності “історія України”, які надходять на історичний факультет майже з усіх регіонів країни.

І.В.Рибак – активний учасник міжнародних, всесоюзних, всеукраїнських, регіональних наукових конференцій, наукових конгресів, симпозіумів, семінарів, круглих столів. Їх організатори охоче запрошують вченого до виступів на пленарних і секційних засіданнях, за дискусійними столами, до продуктивних наукових бесід у кулуарах. За підрахунками професора В.С.Прокопчука, у 1980–2010 рр. він взяв участь у 121 науковому форумі, що свідчить про його усе зростаючий авторитет, надання свого роду майстер-класу починаючим і молодим дослідникам – учасникам конференцій²³. Станом на кінець 2015 р. цей показник зріс до 150 і засвідчив про вміння історика жити в ногу з часом, бути попереду, ділитися своїми роздумами, новими ідеями, положеннями, привертати до них увагу наукової спільноти.

Лівову частку свого життя вчений присвятив майбутнім історикам. З 1980 р. він працює на рідному факультеті, де виріс від старшого викладача до професора (2008), завідуючого кафедри історії народів Росії (2005), а згодом кафедри історії Росії, архівознавства і правових дисциплін (2014) (у цій справі добре прислухався досвід завідування (за сумісництвом) у 2001–2009 рр. кафедрою українознавства і культури Хмельницького приватного економічного університету²⁴, як і кількарічне керівництво факультетом довузівської підготовки Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка). Свій великий навчально-методичний потенціал він успішно реалізовує, викладаючи нормативні дисципліни з радянської історії народів Росії, історії країн СНД і Балтії, спецкурси з новітньої аграрної історії України та історії української дипломатії, у керівництві бакалаврськими і дипломними роботами. Лекції подає доступно, у вільній манері, без використання записок. Його семінарські і практичні заняття – проблемні, наповнені найновішим матеріалом, цікаві з погляду методики. В.С.Прокопчук наголошує, що професор володіє високим рівнем педагогічної майстерності, яка забезпечує успішну реалізацію складного і водночас ефективного дискусійно-проблемного методу навчання²⁵. До різних навчальних курсів розробив відповідні навчальні програми, методичні рекомендації, видав оригінальні посібники (загалом майже два десятки). Завідуючий показує приклад невтомної праці членам очолюваної ним кафедри, організовує їх на максимальне навчально-методичне забезпечення дисциплін. “Його управлінський стиль характеризує діловитість, відповідальне ставлення до роботи, повага до колег, наукову і викладацьку працю яких випало координувати, до студентів”²⁶. За кількістю опублікованих навчальних і навчально-методичних посібників І.В.Рибак вивів кафедральний колектив на перше місце в університеті.

Не шкодує професор часу і на громадську роботу. Дійсний член Національної спілки краєзнавців України і Українського історичного товариства

Михайла Грушевського. Виступає перед учителями історії, допомагає їм здійснювати керівництво учнівськими науковими роботами в рамках Хмельницького обласного відділення Малої Академії наук України, рецензує виконані твори. Неодноразово входив до складу журі з оцінювання учнівських конкурсних робіт з історії та краєзнавства на III-му, завершальному, етапі, а також журі IV етапу Всеукраїнської олімпіади з історії, яке підводило результати у Харкові, Білій Церкві, Чернівцях, Ужгороді. Учителям історії і учням професор адресував низку своїх навчально-методичних праць, які відразу знайшли свого читача і отримали високу оцінку користувачів. Йдеться про навчальні посібники, такі як “Історія рідного краю ХХ століття”, “Новітня історія рідного краю. (Хмельниччина на початку ХХ–ХХІ століть)”, “Хмельниччина в шкільному курсі історії”, “Історія рідного краю від найдавніших часів до новітньої доби”, “Історія рідного краю новітньої доби”, “Хмельниччина. Наш край в історії України”, “Хмельниччина в історії України” та ін.

Трудові звитяги ювіляра вшановані Українською державою. За заслуги перед українським народом Верховна Рада України нагородила його своєю Почесною Грамотою. Міністерство освіти і науки України відзначило працю вченого двома авторитетними нагородами – званням “Відмінник освіти України” і нагрудним знаком “Петро Могила”, який віддзеркалює здобутки у галузі вищої школи. Крім того, свій нагрудний знак присвоїла Служба безпеки України, за великий вклад у виховання істориків – майбутніх працівників цього поважного державного відомства. У колекції його нагород є високі відзнаки Інституту історії України Національної академії наук України, Хмельницької обласної держадміністрації, управління освіти й науки виконавчого комітету Кам’янець-Подільської міської ради, Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, різних громадських організацій. Національна спілка краєзнавців України присудила йому авторитетну премію імені Дмитра Яворницького.

Тож пройдений професором Іваном Васильовичем Рибаким складний, насичений важливими і водночас цікавими життєвими, суспільно-політичними та науково-педагогічними подіями, шлях переконує, що в його яскравій, багатогранній, потужній особистості подільський край, українська наука і освіта мають незаперечного патріота, справжнього подвижника, талановитого, самовідданого світоча, на якого варто рівнятися багатьом представникам вищої школи, наукової спільноти, педагогічної громадськості, обдарованій студентській молоді. В опублікованих розлогіх нарисах, раніше присвячених ювіляру, можна знайти десятки упущених нами штрихів, фактів і деталей, які значно доповнюють портрет людини науки, освітянина, громадянина, колеги. Багато що залишилося поза друком. Вважаємо, що настала пора створити про ювіляра спеціальне велике дослідження, без незрозумілих лакун, із ґрунтовним аналізом усіх сторін його життя.

Розділивши з ним чимало справ у студентські роки, шляхетно тримаючи його у периферійному полі зору і час від часу контактуючи у післявишівській

період, нарешті, 36 років безперервно працюючи з ним в одному професорсько-викладацькому колективі, періодично спілкуючись на загальнолюдські, державно-освітні і просто виробничі теми, як жива пам'ять минулого і сучасник, хочу побажати Івану Васильовичу невичерпного людського і наукового ресурсу, щоденного високого трудового ритму і натхнення! Нових творчих досягнень і багато-багато здібних учнів та послідовників! Міцного Вам здоров'я і всіляких життєвих гараздів! Многая-многая-многая літа! З роси і води, дорогий ювіляре!

Примітки

1. Рибак, І. В. Зінків в історії Поділля / І. В. Рибак. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський пединститут, науково-видавничий відділ, 1995. – С. 101; Він же. Зінків від найдавніших часів до сьогодення: Видання наукове, друге, доп. / І. В. Рибак. – Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 2010. – С. 136.

2. Рибак, І. В. Зінків в історії Поділля / І. В. Рибак. – С. 101; Рибак, І. В. Зінків від найдавніших часів до сьогодення / І. В. Рибак. – С. 137.

3. Краєзнавці України (сучасні дослідники рідного краю): Довідник / [Редкол.: П. Т. Тронько (гол. ред.)]. – Київ – Кам'янець-Подільський, 2003. – Т. 1. – С. 188.

4. Гальчак, С. Д. Розвиток краєзнавства у Східному Поділлі: XIX – поч. XXI ст.: монографія. Вид 2-е, доп. / С. Д. Гальчак. – Вінниця: Меркьюрі. – Поділля, 2013. – С. 737.

5. Автобіографічні відомості // Іван Васильович Рибак: Бібліографічний покажчик (до 55-річчя від дня народження та 30-річчя науково-педагогічної діяльності). – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2006. – С. 4.

6. Копилов, С. А. Відданість обраному шляху: І.В.Рибак – історик і педагог / С. А. Копилов // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. – Т. 20: на пошану професора І.В.Рибак. – С. 9-26.

7. Рибак, І. В. Антибільшовицький повстанський рух на Поділлі під проводом Якова Гальчевського: географія і хроніка подій / І. В. Рибак, Д. П. Красносілецький // Історичне краєзнавство в системі освіти України: здобутки, проблеми, перспективи: наук. збірник. – Кам'янець-Подільський, 2003. – С. 230-235; Він же. Волинська повстанська армія в антибільшовицькому русі опору селян у 1922–1924 рр. / І. В. Рибак, Д. П. Красносілецький // Проблеми українського державотворення: історія і сучасність: матеріали міжн. наук.-краєзн. конф. – Житомир, 2007. – С. 93-96; Він же. Козацька рада 1921–1922 рр. і антибільшовицький рух опору селян Правобережної України 1921–1922 рр. / І. В. Рибак, Д. П. Красносілецький // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету за результатами звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Вип. 5. – Т. 1. – С. 62-64.

8. Рибак, І. В. Дивокрай Поділлям називався / І. В. Рибак // Хмельниччина: Дивокрай: наук.-краєзн. вид. – Кам'янець-Подільський, 2004. – № 1-2. – С. 11-14; Він же. З любов'ю до рідного краю. Краєзнавство Поділля у добу незалежності / І. В. Рибак // Хмельниччина: Дивокрай: наук.-краєзн. зб. – Кам'янець-Подільський, 2005.

– № 1-2. – С. 95-97; Він же. Екскурсійні туристичні маршрути школярів Хмельниччини “Люби і знай свій рідний край” / І. В. Рибак // Хмельниччина: Дивокрай: наук.-краєзн. зб. – Кам’янець-Подільський, 2005. – № 1-2. – С. 68-72.

9. Див.: Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Хмельницька область. – К.: Знання України, 2010. – С. 15-31.

10. Див.: Місцеве самоврядування Хмельниччини: нариси історії місцевих громад Вінковоцького району. – Хмельницький: Поділля, 2003. – 312 с.

11. Див.: Рибак, І. В. Зіньків в історії Поділля...; Рибак, І. В. Зіньків від найдавніших часів до сьогодення...; Він же. Славному Зінькову – 600 / І. В. Рибак // Хмельниччина: Дивокрай: наук.-краєзн. вид. – Кам’янець-Подільський, 2004. – № 1-2. – С. 34-35.

12. Див.: Рибак, І. В. Кам’янець-Подільська тютюнова фабрика (1944–1999 рр.) / І. В. Рибак. – Кам’янець-Подільський, 1999. – 44 с.

13. Рибак, І. В. Шляхами героїв – шляхами батьків. Про роботу червоних слідопитів області / І. В. Рибак, В. О. Савчук. – Хмельницький: Обл. орг. тов-ва “Знання”, 1983. – 24 с.

14. Рибак, І. В. Т.Г.Шевченко у Кам’янці-Подільському / І. В. Рибак // Тези доповідей науково-практичної конференції молодих вчених і аспірантів Кам’янець-Подільського сільгоспінституту. – Кам’янець-Подільський, 1989. – С. 136-138.

15. Рибак, І. В. Олександр Оттович Шмідт – засновник першого промислового саду на Поділлі / І. В. Рибак // Матеріали XI-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам’янець-Подільський, 2004. – С. 524-527; Він же. Видатний подільський садівник О.О.Шмідт / І. В. Рибак // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. – Кам’янець-Подільський: Оіум, 2005. – Т. 5. – С. 155-160.

16. Рибак, І. В. Михайло Казимирович Гладиш – подільський друг і однодумець Т.Г.Шевченка / І. В. Рибак // Наукові праці Кам’янець-Подільського державного університету: Філолог. Науки. – Кам’янець-Подільський, 2005. – Вип. 9. – С. 67-71.

17. Рибак, І. В. Матеріали Кам’янець-Подільського міського державного архіву про Костя Широцького / І. В. Рибак, Л. А. Іваневич // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. – Кам’янець-Подільський: Оіум, 2003. – Т. 3. – С. 277-285; Він же. Історичне минуле українського народу у поглядах Костя Широцького // І. В. Рибак, Л. А. Іваневич // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. – Тернопіль, 2005. – Вип. 2. – С. 199-201; Він же. Малярська творчість визначних художників у працях К.Широцького / І. В. Рибак, Л. А. Іваневич // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: історія. – Вінниця, 2005. – Вип. 9. – С. 284-287; Він же. Етнографічні надбання Костя Широцького / І. В. Рибак, Л. А. Іваневич // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. – Кам’янець-Подільський: Оіум, 2006. – Т. 6. – С. 242-252.

18. Рибак, І. В. Подвижник шкільного краєзнавства на Поділлі (Борис Михайлович Кушнір) / І. В. Рибак // Історичне краєзнавство в системі освіти України: здобутки, проблеми, перспективи: наук. зб. – Кам’янець-Подільський, 2002. – С. 359-363.

19. Рибак, І. В. Слово про учителя [П.Ф.Щербина] / І. В. Рибак // Проблеми дидактики історії: зб. наук. праць. – Кам’янець-Подільський: Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – Вип. 2. – С. 144-145.

20. Рибак, І. В. Бондаренко Геннадій Васильович / І. В. Рибак // Кам’янець-Поділь-

ський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. – Т. 1. – С. 706-713.

21. Рибак, І. В. Постолювський Руслан Михайлович / І. В. Рибак // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. – Т. 1. – С. 685-688.

22. Рибак, І. В. Фундатор першого приватного вищого навчального закладу (Петро Степанович Смоленюк) / І. В. Рибак // Видатні постаті міста Хмельницького: Матеріали другої наук.-практ. конф. “Місто Хмельницький в контексті історії України”. – Хмельницький, 2007. – С. 303-307.

23. Прокопчук, В. С. Історик-аграрник, краєзнавець, педагог [І.В.Рибак] / В. С. Прокопчук // Професор І.В.Рибак: біобібліографічний покажчик / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Наукова бібліотека. – Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 2011. – С. 10.

24. Матвеев, А. Науково-педагогічна спадщина історика-аграрника Івана Васильовича Рибак / А. Матвеев, О. Свідерська // Духовні витоки Поділля: науковці в історії краю: матеріали V всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 23 квітня 2015 р.). – Хмельницький: ХГПА, 2015. – С. 291.

25. Прокопчук, В. С. Історик-аграрник, краєзнавець, педагог. – С. 10.

26. Там само. – С. 12.

Oleksander Zavalniuk

Professor I.V.Rybak – a brilliant representative of modern Ukrainian higher education and science (dedicated to the 65th anniversary of birth and 40th anniversary of scientific and pedagogical activity)

The article discloses the life and professional path of Ivan Rybak - candidate of historical sciences, professor, Corresponding Member of the Ukrainian Academy of Sciences, senior researcher of the Center for the study of Podillia history of the Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, the chairman of the department of history of the peoples of Russia, archival and legal disciplines in Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko national University, the famous Ukrainian agrarian scientist, ethnographer, historian, skillful teacher who enriched historical science with more than 300 own research and decent synthetic works of local history.

Attention is paid to the main stages and content of his creative biography, associated with the formation of a scientific and socio-political ideology, his scientific creation of identity, consistent ascension to the scientific and educational top and deserved recognition both in the workplace and esteemed Ukrainian community specialists-agrarians. The emphasis is being paid to the creation of his authoritative scientific school, his recognized contribution to the training of future professionals and young scientists of agricultural profile, organization (at present demands) a more active and powerful work of the chair's staff on multifaceted research and teaching activities as one of the urgent problems in reforming the modern Ukrainian system of higher education.

Keywords: *Ivan Rybak, Professor, Faculty of History, historical, agricultural science, monographs, research school, the learning process.*

А. М. Завальнюк

Профессор И.В.Рыбак – яркий представитель современного украинского высшего образования и науки (к 65-летию со дня рождения и 40-летия научного педагогической деятельности)

Рассматривается пройденный жизненный и профессиональный путь Ивана Васильевича Рыбака – кандидата исторических наук, профессора, члена-корреспондента Украинской академии исторических наук, старшего научного сотрудника Центра исследования истории Подолья при Институте истории Украины Национальной академии наук Украины, заведующего кафедры истории народов России, архивоведения и правоведческих дисциплин Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко, известного украинского ученого-аграрника, краеведа, мастера преподавателя истории, который внес в историческую науку более 300 своих качественных исследований и синтетических краеведческих трудов. Обращено внимание на основные этапы и содержание его творческой биографии, связанные с формированием научного и общественно-политического мировоззрения, созданием своей научной идентичности, последовательным восхождением на научно-педагогические вершины и заслуженным признанием как в трудовом коллективе, так и уважаемом украинском сообществе специалистов-аграрников. Подчеркивается создание ученым своей авторитетной научной школы, его признанный вклад в подготовку будущих специалистов, а также молодых исследователей аграрного профиля, в организацию на уровне современных требований более активной и мощной работы кафедрального коллектива в многосторонней научно-исследовательской и учебно-методической деятельности, как одной из безотлагательных задач в современном реформировании украинской системы высшего образования.

Ключевые слова: *Иван Васильевич Рыбак, профессор, исторический факультет, историко-аграрная наука, монографии, научная школа, учебный процесс.*

Одержано 15 червня 2015 року